

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

Соціально-психологічний факультет

Кафедра психології розвитку та консультування

**ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ КОНФЛІКТНИХ ФОРМ ПОВЕДІНКИ ДОРΟΣЛИХ З
РІЗНИМ РІВНЕМ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ**

**Кваліфікаційна/дипломна робота
здобувача вищої освіти
другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 053 Психологія
24Мд-псих групи
Нагорної Юлії Миколаївни**

Науковий керівник:
Кандидат психологічних наук, доцент
Людмила Олександрівна Котлова

Рекомендована до захисту
рішенням кафедри *психології розвитку
та консультування*

Протокол № ____ від «_____» _____ 2019 р.

Зав. кафедри _____ Л.П.Журавльова
підпис

Житомир – 2019

Дата захисту _____

Результат захисту

за національною шкалою	кількість балів за 100 бальною шкалою	ECTS

Голова ДЕК

(підпис)

(ПІП)

Члени ДЕК

(підпис)

(ПІП)

(підпис)

(ПІП)

(підпис)

(ПІП)

Секретар ДЕК

(підпис)

(ПІП)

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА КОНФЛІКТНИХ ФОРМ ПОВЕДІНКИ У ДОРΟΣЛИХ	8
1.1. Психологічні особливості розвитку особистості в дорослому віці.....	8
1.2. Теоретичні підходи до вивчення конфліктних форм поведінки....	11
1.3. Гендерні відмінності у розвитку особистості.....	15
1.4. Емоційний інтелект як фактор успішної міжособистісної взаємодії.....	19
1.5. Взаємозв'язок емоційного інтелекту людини з рівнем її конфліктності.....	23
Висновки до першого розділу.....	28
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	29
2.1. Методологічні та методичні основи дослідження конфліктних форм поведінки та рівня емоційного інтелекту.....	29
2.2. Характеристика вибірки та процедури дослідження.....	33
Висновки до другого розділу.....	41
РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ КОНФЛІКТНИХ ФОРМ ПОВЕДІНКИ ДОРΟΣЛИХ З РІЗНИМ РІВНЕМ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ	42
3.1. Дослідження психологічних особливостей конфліктних форм поведінки дорослих різної статі.....	42
3.2. Дослідження рівня емоційного інтелекту дорослих чоловіків та жінок.....	48
3.3. Особливості взаємозв'язку конфліктних форм поведінки дорослих різної статі з рівнем емоційного інтелекту.....	53

3.4. Психологічні прийоми розвитку емоційного інтелекту в дорослому віці.....	61
Висновки до третього розділу.....	78
ВИСНОВКИ.....	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	82
ДОДАТКИ.....	91

ВСТУП

Актуальність дослідження. Конфлікт як соціальне явище охоплює усі сфери життєдіяльності людини, всю сукупність соціальних відносин. Існує навіть думка, що конфлікт є рушієм суспільного прогресу. Протягом всього життя особистість на певних етапах свого розвитку стає в тій чи іншій мірі учасником конфлікту. Як правило, конфлікт є способом вирішення суперечностей і люди в процесі цієї взаємодії обирають для себе найбільш комфортні стратегії поведінки.

Особливості поведінки людини під час конфлікту мають безпосередній вплив на характер проходження самого конфлікту, шляхи його вирішення, кінцевий результат та можливі наслідки для його учасників. Серед індивідуальних особливостей, що визначають таку поведінку, можна виокремити вік, стать, а також рівень інтелекту (емоційного інтелекту) особистості.

У вітчизняній психології проблему конфлікту, конфліктних форм поведінки піднімали Гришина Н., Донченко О., Котлова Л., Котловий С., Сергієнко Н. У зарубіжній психології над цією проблемою працювали Вейнінгер О., Ентоні С., Джонсон М., Колінз Р., Олтман Е. та інші.

Дослідженням емоційного інтелекту у вітчизняній психології займалися Андрєєва І., Березовська Т., Люсін Д., Шпак М.; та у зарубіжній – Бар-Он Р., Вайсбах Х., Гоулман Д., Дакс У., Карузо Д., Майєр Дж., Селовей С. та інші.

Проблема гендерної ідентичності вивчалась Гомілко О., Іванченко С., Кімел А., Свідло М., Столер Р., Фесенко А. Так у працях Берн Ш., Бендас Т., Сабунаєвої М. та інших науковців гендер розглядається як сукупність соціальних та культурних норм, які суспільство приписує людям в залежності від їх статевої приналежності; як соціальну стать, як соціальний конструкт стаді, надбудований суспільством над фізіологічною реальністю.

Проблема конфлікту, конфліктних форм поведінки в наш час вивчалася багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими. Однак, дослідження конфліктних форм поведінки крізь призму гендерних особливостей, віку, рівня емоційного інтелекту є на сьогодні, на нашу думку, досить актуальним, свіжим поглядом як на конфлікт в цілому, так і на способи корегування поведінки особистості під час конфлікту зокрема.

Актуальність, соціальна й психологічна значущість проблеми, недостатній ступінь її розробки зумовили вибір теми магістерської роботи – «Гендерні особливості конфліктних форм поведінки дорослих з різним рівнем розвитку емоційного інтелекту».

Об'єкт дослідження: конфліктні форми поведінки.

Предмет дослідження: особливості конфліктних форм поведінки дорослих з різним рівнем емоційного інтелекту.

Мета дослідження: на основі теоретичного аналізу досліджуваної проблеми обґрунтувати та емпірично дослідити взаємозв'язок між конфліктними формами поведінки та рівнем емоційного інтелекту дорослих різної статі.

Гіпотеза дослідження: прояв конфліктних форм поведінки у дорослих зумовлений рівнем їхнього емоційного інтелекту.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати наукову літературу з проблеми конфліктних форм поведінки.
2. Визначити аспекти прояву емоційного інтелекту.
3. Підібрати методи та методики дослідження.
4. Встановити взаємозв'язок рівня емоційного інтелекту з конфліктними формами поведінки дорослих різної статі.

Теоретико-методологічною основою дослідження є: уявлення про особливості розвитку особистості в дорослому віці (Еріксон Е., Крейг Г., Ловінгер Дж., Реан А., Хейвігхерст Р.); підходи до вивчення конфліктних форм поведінки (Грішина Н., Кілменн Р., Котлова Л., Петровська Л.,

Пов'якель Н., Томас К.); гендерні особливості розвитку особистості (Ананьєва Б., Берн Ш., Бест В., Гелліган К., Клецин І.); теорія розуміння емоційного інтелекту (Гарденер Г., Гоулман Д., Карузо Д., Майєр Дж., Саловей П., Шпак М.).

Методи та організація дослідження. З метою реалізації поставлених завдань нами були використані такі методи: *теоретичні* – аналіз, синтез, узагальнення наукової літератури з соціології, педагогіки та психології; *емпіричні* – «Опитувальник рівня агресивності Басса-Дарки»; «Методика діагностики схильності особистості до конфліктної поведінки» Томаса К. (адаптація Грішиної Н. В.); «Тест емоційного інтелекту Холла Н».

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження:

- *вперше* визначено взаємозв'язок гендерних особливостей конфліктних форм поведінки та рівня емоційного інтелекту особистості в дорослому віці, створено теоретичну модель гендерних особливостей конфліктних форм поведінки дорослих з різним рівнем емоційного інтелекту;
- *уточнено* вплив особистісних чинників на вибір конфліктної форми поведінки у досліджуваному віковому періоді;
- *набули подальшого розвитку*: науково-методичний підхід до вивчення емоційного інтелекту; дослідження особливостей поведінки особистості на всіх ланках онтогенезу.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що висновки, зроблені щодо гендерних особливостей конфліктних форм поведінки дорослих з різним рівнем емоційного інтелекту можуть бути використані для подальшого дослідження в галузі психології конфлікту, для подальшого вивчення гендерних та вікових особливостей формування дорослої особистості та методів розвитку рівня емоційного інтелекту.

Апробація. Теоретичний аналіз проблеми був представлений на Всеукраїнській науково-практичній конференції для молодих вчених «Актуальні проблеми особистісного зростання» (19 квітня 2019 р., м. Житомир).

Публікації. Теоретичний аналіз дослідження висвітлено в одній публікації.

Нагорна Ю. М. Емоційний інтелект як чинник успішної соціалізації. *Актуальні проблеми особистісного зростання* : збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції для молодих учених. Житомир : ЖДУ імені Івана Франка, 2019. С. 97–99.

Котлова Л., Нагорна Ю. Психологічні особливості конфліктних форм поведінки дорослих з різним рівнем розвитку емоційного інтелекту. *Science, society, education: topical issues and development prospects*: матеріали I міжнародної науково-практичної конференції, 16 грудня 2019 р. Харків, 2019. (подано до друку)

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, 5 додатків (на 14 сторінках), списку використаних джерел, що нараховує 80 найменувань (на 9 сторінках). Загальний обсяг становить 104 сторінки друкованого тексту, з них 81 сторінка основного тексту. Робота містить 7 рисунків, 4 таблиці на 11 сторінках.

ВИСНОВКИ

Відповідно до поставлених завдань, ми дійшли наступних висновків:

1. Конфліктні форми поведінки є ситуативним проявом агресивності людини, характер протікання якого залежить від багатьох факторів, як внутрішніх (тип темпераменту, вік, стать, рівень інтелекту тощо), так і зовнішніх (виховання, життєвий досвід тощо). Відповідно до різних підходів дослідження проблеми конфлікту, учені по-різному класифікують конфліктні форми поведінки. На основі двохмірної моделі регулювання конфліктів Томаса Кеннет та Кілманна Ральфа виділили наступні види поведінки людини у конфліктній ситуації: суперництво, компроміс, співпраця, пристосування та уникнення. Вибір цих видів конфліктної поведінки і залежить від особистісних чинників та інших зовнішніх факторів.

2. Емоційний інтелект є недостатньо дослідженим психологічним явищем. Він є необхідною складовою успішної міжособистісної взаємодії, оскільки людина з високим рівнем емоційного інтелекту має здатність добре розуміти власні емоції, керувати ними, добре володіє емпатійними здібностями, вміє розпізнавати емоції та почуття інших. Емоційний інтелект має свій прояв у всіх сферах людського життя, де необхідно будувати стосунки, взаємодіяти та комунікувати.

3. З метою виявити взаємозв'язок між конфліктними формами поведінки та рівнем емоційного інтелекту дорослих різної статі відібрали дві методики на дослідження конфліктних форм поведінки та одну на дослідження рівня емоційного інтелекту особистості, також досліджуваних опитано щодо їхнього віку та статі. Особистість у конфлікті досліджували в два етапи: перший етап – визначили за допомогою Опитувальника рівня агресивності Басса-Дарки найбільш виражені типи реагування людини на конфліктну ситуацію; другий етап – Методика діагностики схильності особистості до конфліктної поведінки Томаса К. (за адаптацією Грішиної Н. В.) дослідили які стратегії поведінки в конфлікті досліджувані

найчастіше звикли обирати. За допомогою третьої методики - Тест емоційного інтелекту Холла Н. – ми вивчили рівень EQ та найбільш розвинені емпатійні здібності особистості. Провівши дослідження ми співвіднесли отримані дані щодо статі, віку, рівня емоційного інтелекту, агресивності та звичних для досліджуваного конфліктних форм поведінки та виявити певний кореляційний зв'язок.

4. Відповідно до отриманих даних дослідження ми виявили, що особливості розвитку емоційного інтелекту не залежить ні від статі, ні від віку. Вияснили також, що переважній більшості дорослих людей не є притаманним уміння керувати власними емоціями, що, на наш погляд, може зумовлювати певні особливості у реагуванні на конфліктні ситуації. Однак ми знайшли зв'язок між використанням стратегії співпраці та високими показниками за шкалою «Емоційна обізнаність», що є характерним лише для чоловіків віком 20-40 років.

Таким чином ми змогли частково підтвердити нашу гіпотезу, що прояв конфліктних форм поведінки у дорослих зумовлений рівнем їхнього емоційного інтелекту. Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів проблеми. Подальшого вивчення вимагають чинники, механізми розвитку емоційного інтелекту в дорослому віці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко В. Г., Наумова Д. В. Роль эмоционального интеллекта в разрешении организационных конфликтов. *Социально-психологические и экономические проблемы управления*: сб. науч. ст. по мат-лам 1 (4) Междунар. научно-практ. конфер. (Москва, 23–25 апреля 2013 г.) / под ред. М. Г. Ковтунович. Ч. 1. М.: МГППУ, 2013. С. 90–99. URL: http://psyjournals.ru/vestnik_psyobr/2007/n3/28850.shtml
2. Алфимова М. В., Трубников В. И. Психогенетика агрессивности. *Вопросы психологии*. 2000. №6. С. 112-123.
3. Ананьев Б. Г., Дворяшина М. Д., Кудрявцева Н. А. Индивидуальное развитие человека и константность восприятия – М.: Просвещение, 1968. 336 с.
4. Андреева И. Н. Эмоциональный интеллект как феномен современной психологии. Новополюцк : ПГУ, 2011. 388 с.
5. Афанасьева Н. В. Руководство к тесту мотивации достижения детей 9–11 лет : МД Решетка Шмальта : монография. М. : Когито-Центр, 2008. 59 с.
6. Берковиц Л. Агрессия : причины, последствия и контроль. С.-Пб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2001. 501с.
7. Васильківський І. П. Психолого-педагогічні особливості виховання емоційного інтелекту учнів середнього шкільного віку. *Педагогічний альманах*. 2018. Випуск 37. С. 22-27
8. Власова Е. И. Концепция развития модальной личности как социализации человеческой психіки. Житомир : ЖГУ им. И. Франко, 2015. С. 672-678.
9. Власова О. І. Психологія соціальних здібностей: структура, динаміка, чинники розвитку : монографія . К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. 308 с.

10. Войскунский А. Е. Пол. Гендер. Вестн. РГНФ. 2004. № 1. URL : http://www.psy.msu.ru/science/public/voyskunskiy/voyskunskiy_2004a.pdf
11. Волкова Н. П. Емоційний інтелект як інтегральна властивість, що забезпечує компетентність майбутнього вчителя в здійсненні професійно-педагогічної комунікації. *Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки*: зб. наук. пр. [редкол. Т. І. Сущенко та ін.]. Запоріжжя, 2007. Вип. 41. 388 с.
12. Галустян Ю. М., Новицька В. П. Деякі аспекти гендерної ідентифікації та соціалізації особистості. *Український соціум*. 2004. № 1 (3). С. 7–13.
13. Гендер : реалії та перспективи в українському суспільстві : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Київ, 11-13 грудня 2003 р.). К. : Фоліант, 2003. 300 с.
14. Гришина Н. В. Психология конфликта 2-е издание, переработанное и дополненное. К. : Питер, 2008. 544 с.
15. Горбунова В. В. *Етичні та правові аспекти психологічних досліджень. Практична психологія, соціальна робота*. 2005. № 3. С. 18-23.
16. Гордієнко М. Г. Психологічний аспект дослідження дорослості. Наукові записки [Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя]. Сер. : Психолого-педагогічні науки. 2012. №2. С. 11–14. Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nzspp_2012_2_4.pdf
17. Горностаєв П. П. Психологічні ролі в структурі особистості. *Наукові студії з соціальної та політичної психології*. К., 2000. Вип. 2(5). С. 104–111.
18. Гоулман Д. Эмоциональное лидерство. *Искусство управления людьми на основе эмоционального интеллекта*. М. : Альпина Бизнес Букс, 2005. 65 с.
19. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект / пер. с англ. А. П. Исаевой. М. : АСТ Москва : Хранитель, 2017. 478 с.

20. Дерев'янку С. П. Активізація розвитку емоційного інтелекту як спосіб оптимізації процесу соціально-психологічної адаптації особистості. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2009. Випуск 3 С. 91-99

21. Дерев'янку С. П. Взаємодія емоцій і перцептивно-когнітивних функцій в процесі соціально-психологічної адаптації особистості. *Проблеми загальної та педагогічної психології* : [зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України / наук. ред. Максименко С. Д.]. К. : «ГНОЗІС», 2006. Т. VIII. Вип. 7. С. 148-156.

22. Дерев'янку С. П. Емоційний інтелект як чинник соціально-психологічної адаптації особистості до студентського середовища : автореф. дис канд. психол. Наук : 19.00.05. Київ : Б. в., 2009. 19 с.

23. Докаш В. І., Онуфрієва І. Л., Рудзевич І. Л. Соціалізація особистості : соціопсихологічний контекст. *Проблеми сучасної психології*. Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2014. № 24. С. 177–190.

24. Ермолаева Е. П. Профессиональная идентичность и маргинализм: концепция и реальность. *Психологический журнал*. 2001. Т. 22. № 4. С. 51-59.

25. Эмоциональный интеллект : проблемы теории, измерения и применения на практике / Р. Д. Робертс, Дж. Мэттьюс, М. Зайднер, Д. В. Люсин // Психология. Журнал Высшей школы экономики. – Т. 1. – № 4. – 2004. – С. 3 26.

26. Есипова М. Е. Эмоциональный интеллект как фактор разрешения деловых конфликтов (на примере молодых специалистов). *Психология сегодня* : Сборник научных статей. 13й Всерос. науч. практ. конф. Екатеринбург, 20–21 апр. 2011 г. / Отв. за вып. А. М. Павлова; ФГАОУ ВПО «Рос. гос. проф.пед. унт». Екатеринбург, 2011. С. 180–183.

27. Жданов В. О. Внутриличностный конфликт госслужащего и акмеологический подход к его разрешению : автореф. дис. канд.

психол.наук : 19.00.13. «Психология развития, акмеология». Москва, 2000. 21 с.

28. Зайцев Ю. А., Кузнецова Ю. А., Хван А. А. Опыт стандартизации опросника измерения агрессивных и враждебных реакций А. Басса и А. Дарки. *Психологическая диагностика*. 2008. № 1. С. 35–58

29. Зарішняк І. М. Аналіз теоретичних підходів щодо визначення емоційного інтелекту особистості. *Соціально-економічний розвиток України в умовах світової фінансової нестабільності*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. з міжн. уч. м. Вінниця, 9 квітня 2014 р. Вінниця : ВНШЕ ТНЕУ, 2014. С. 240–242.

30. Здібності у структурі емоційного інтелекту. Наукові записки Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України : зб. наук. праць / наук. ред. Максименко С. Д. К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2007. Вип. 35. С. 581-588.

31. Зелінський М., Краснюк І. Встановлення гендерології як нового напрямку сучасного наукового знання. Міжнародна науково-практична конференція «Формування гендерного паритету в контексті сучасних соціально-економічних перетворень» (Київ, 5-7 грудня 2002 р.). К. : Державний ін-т проблем сім'ї та молоді; Український ін-т соціальних досліджень, 2002. С. 179-180.

32. Клещина И. С. Гендерные исследования. *Общественные науки и современность*. 2002. № 3. С. 183–184.

33. Коберник Л. О. Конфліктні форми поведінки : виникнення та їх подолання в юнацькому віці : методичні рекомендації. Умань : СПД Жовтий, 2009. 58 с.

34. Коберник Л. О. Конфліктні форми поведінки та способи їх корекції в юнацькому віці. *Актуальні проблеми психології Т. 1* : Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія. т.Ч. 21–22 / За ред. С. Д. Максименка, Л. М. Карамушки, 2008. С.173–177.

35. Коврига Н. В. Операційні критерії емоційної розумності людини та результати їх емпіричної перевірки. *Вісник Дніпропетровського університету*. Серія «Педагогіка і психологія», 2001. Вип.7.

36. Коврига Н. В. Стресозахисна та адаптивна функції емоційного інтелекту : авто-реф. ... дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.01. К., 2003. 20 с.

37. Корнєва Л. М. Гендерний аспект комунікації. *Збірник наукових праць*. (Полтавський державний педагогічний університет імені В. Г. Короленка) 2013. Вип. –13 С. 106–113. Режим доступу : <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/2401/1/Korneva.pdf>

38. Коссов Б. Б. Личность: теория, диагностика и развитие. М. : «Академический проект», 2000. 236 с.

39. Костюк А. В. Емоційний інтелект та шляхи його розвитку. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія Психологічні науки. 2014. Випуск 2. Том 1. С. 85–89

40. Котлова Л. О. Гендерні особливості конфліктних форм поведінки в підлітковому та юнацькому віці. *Педагогічна освіта : Теорія і практика. Психологія. Педагогіка* : зб. наук. пр. / Київ. ун-т ім. Б. Грінченка; ред. кол. : Огнев'юк В. О., Хоружа Л. Л., Безпалько О. В. та ін. К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2013. № 19. С. 95–99.

41. Котловий С. А. Конфліктні форми поведінки та причини їх виникнення в учнів професійно-технічних навчальних закладів. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. / редкол. : І. А. Зязюн (голова) та ін. Київ – Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2011. Випуск 27. С. 122–128.

42. Крайг Г., Бокум Д. Т. Психология развития. СПб. : Питер, 2005. 9-е изд. 940 с

43. Крайнюк В. М. Технології формування стресостійкості фахівця до діяльно-сті в екстремальних умовах. *Перспективні педагогічні технології*

в системі неперервної освіти : матер. Всеукр. наук.-пошук. конф. : у 2 ч. / за ред. І. Г. Єрмакова, С. В. Рудаківської. К. : КиМУ, 2005. Ч. 2. С. 127-136.

44. Крейг Г. Психология развития. 7-е междунар. узд. СПб., М.; Харьков : Питер, 2002. 988 с.

45. Люсин Д. В. Новая методика для измерения эмоционального интеллекта : Опросник ЭМИн. *Психологическая диагностика*. 2006. С. 3–22.

46. Люсин Д. В. Современные представления об эмоциональном интеллекте. *Социальный интеллект : Теория, измерение, исследования* / под ред. Д. В. Люсина, Д. В. Ушакова. М. : Институт психологии РАН, 2004. С. 29–36.

47. Малкина-Пых И. Г. Стратегии поведения при стрессе. Московский психологический журнал. № 12.
<http://www.magazine.mospsy.ru/nomer12/s11.shtml>

48. Мэйер Дж., Саловой П., Карузо Д. Эмоциональный интеллект. М. : Институт психологии РАН, 2010. 146 с.

49. Мельник О. Г. Емоційний інтелект і критичне мислення. *Наукові записки*. Серія «Психологія». С. 122–131

50. Мунтян І. С. Визначення феноменів «гендер» і «гендерна педагогіка» у науковій літературі. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ* : науковий журнал. Одеса, 2003. № 4. С. 224-228.

51. Нагорна Ю. М. Емоційний інтелект як чинник успішної соціалізації. *Актуальні проблеми особистісного зростання* : збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції для молодих учених. Житомир : ЖДУ імені Івана Франка, 2019. С. 97–99.

52. Новак О. О. Шляхи розвитку емоційного інтелекту педагогічних працівників. *Педагогічні технології. Постметодика*. 2010. № 6 (97). С. 41-47.

53. Носенко Е. Л., Коврига Н. В. Емоційний інтелект : концептуалізація феномену, основні функції. К. : Вища школа, 2003. 126 с.

54. Носенко Е. Л., Четверик-Бурчак А. Г. Емоційний інтелект як чинник досягнення життєвого успіху. К. : «Освіта України», 2016. 182 с.
55. Носенко Э. Л., Чоботарь А. И., Элькинбард О. Б. Формирование эмоционального интеллекта как фактора предупреждения стрессовых состояний у детей. *Наука і освіта*. 2000. № 1-2. С. 190-192.
56. Обозов Н. Н. Психология межличностных отношений. К. : Лыбидь, 1990. 191 с.
57. Панченко С. М. Стимулювання процесу особистісного зростання дорослих засобами освіти. *Проблеми сучасної педагогічної освіти*. Серія : Педагогія і психологія : зб. статей. Ялта : РВВ КГУ, 2010. Вип. 26. Ч. 3. С. 172–180.
58. Практикум общей, экспериментальной и прикладной психологии / под ред. А. А. Крылова, С. А. Маничева. СПб. : Питер, 2003. 560 с.
59. Рокич М. Методика «Ценностные ориентации». Большая энциклопедия психологических тестов / авт.-сост. А. А. Карелин. Москва : Эксмо, 2009. С. 26–28.
60. Собченко О. М. Здібності у структурі емоційного інтелекту як фактор формування особистості. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2010. № 4. С. 84–87.
61. Соціалізація складових емоційного інтелекту. *Проблеми загальної та педагогічної психології* : зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України / наук. ред. Максименко С. Д. К. : «ГНОЗІС», 2007. Т. IX. Ч. 1. С. 112-118.
62. Социальный и эмоциональный интеллект : От процессов к измерениям / под ред. Д. В. Люсина, Д. В. Ушакова. М. : Изд во «Институт психологии РАН», 2009. 350 с.
63. Стернберг Р. Практический интеллект. СПб. : Питер, 2002. 272 с.
64. Столин В. В. Самосознание личности. М. : Изд-во МГУ, 1983. 284 с.

65. Ткаченко О. М. Принципи, категорії і методологічні проблеми психології. *Психологія і суспільство*. 2009. №1 С. 45-134.
66. Ткаченко О. Справа життя: умова розвитку зрілої особистості : монографія. Київ : ЦП «КОМПРИНТ», 2018. 332 с.
67. Ушаков Д. В. Социальный интеллект как вид интеллекта. *Социальный интеллект. Теория, измерение, исследования* / под ред. Д. В. Люсина, Д. В. Ушакова. М. : Институт психологии РАН, 2004. С. 11-28.
68. Фетискин Н. П., Козлов В. В., Мануйлов Г. М. Социально-психологическая диагностика личности и малых групп. М. : Изд-во Института психотерапии, 2000. 490 с.
69. Хазова С. А. Эмоциональные ресурсы совладающего поведения. *Ярославский педагогический вестник*. 2014. № 1. Том II (Психолого-педагогические науки). С. 293–296
70. Хорни К. Наши внутренние конфликты. М. : Академический проект, 2007. 224 с.
71. Шон Б. Гендерная психология. М. : Прайм-Еврознак СПб. 2006. С. 83–84
72. Шпак М. Емоційний інтелект в контексті сучасних психологічних досліджень. *Психологія особистості*. 2011. № 1(2). С. 282–288.
73. Шпунтова В. В. Внутриличностный ценностный конфликт и способы его разрешения : фвтореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.01. Самарский государственный университет. М., 2008. 24 с.
74. Ball G. Teoretichna psihologiya yak tsarina naukivosti y duhovnosti (do vidannya ukraYinskogo perekladu knigi Filla Lersha «Struktura osobi/ Psihologiya i suspilstvo. 2015. № 3. S. 72-80.
75. Daniel M. Self-scoring Emotional Intelligence Tests. New York : Barnes and Noble Books. 2000. 50 p.
76. De Raad Kokkonen M. Traits and emotions: a review of their structure and management. *European Journal of Personality*. 2000. Vol. 14. P. 477-496.

77. Peter Salovey, John D. Mayer Emotional Intelligence. March 1, 1990
<https://doi.org/10.2190/DUGG-P24E-52WK-6CDG>

78. Chi-SumWong Kenneth S Law The effects of leader and follower emotional intelligence on performance and attitude : An exploratory study. The Leadership Quarterly. 2002. Volume 13, Issue 3, June. P. 243-274
[https://doi.org/10.1016/S1048-9843\(02\)00099-1](https://doi.org/10.1016/S1048-9843(02)00099-1)

79. The emotionally intelligent workplace: how to select for, measure, and improve emotional intelligence in individuals, groups and organizations // eds. Cary Cherniss, Daniel Goleman. San Francisco; California : Jossey-Bass. A Wiley Company, 2000. 352 p.

80. Thomas C. Schelling The Strategy of Conflict Harvard University Press. 1997.

https://books.google.com.ua/books?hl=ru&lr=&id=7RkL4Z8Yg5AC&oi=fnd&pg=PA3&dq=%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%BB%D1%96%D0%BA%D1%82&ots=42sSX8WZnd&sig=Y3oR5z_zTCgEGvHgCscvCSegfGU&redir_esc=y#v=onepage&q=%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%BB%D1%96%D0%BA%D1%82&f=false